
Ord som kommer og ord som går

SPRÅKSPALTEN

ERLEND HEM

erlend.hem@medisin.uio.no

Erlend Hem er professor dr.med., fagsjef og redaktør for Tidsskriftets språkspalte.

Noen ord oppstår ved en misforståelse, og noen er døgnfluer.

Lon Chaney som Operafantomet i stumfilmen fra 1925 med samme navn. Foto: Everett Collection / NTB scanpix

I medisinen kjenner vi ordet *fantom* i flere sammenhenger. Det kan være *fantomsvangerskap*, et innbilt svangerskap, eller *fantomsmerter*, som er smerter som synes å komme fra en amputert kroppsdel. Fra undervisningen i fødselshjelp husker vi fantomet, ei dokke som ble brukt for å vise fosterets bevegelse gjennom bekkenkanalen (1).

I ordboka står det at *fantom* kommer fra gresk *fantasma* 'drømmesyn', og at det er beslektet med ordet *fantasi* (1). Det er altså noe som ikke er helt virkelig. På samme måte har vi *fantomord*, som oppstår for eksempel ved feillesning eller sammenblanding (2). Et eksempel er *henspeile*, som er en sammenblanding av *henspille på* og *gjenspeile* (3). Det finnes en rekke slike ord som mange bruker, men som ikke står i ordbøkene (4). Vanlige eksempler er *nitidig* i stedet for *nitid*, *viderekommende* for *viderekomne* (5), *forhåndsregel* for *forholdsregel* (6) og *innkorporere* for *inkorporere* (5).

Denne gruppa er altså nokså sammensatt. Det kan dreie seg om nydannelser som skyldes sammenblandinger av ord, slik som *henspeile*, men også det som vil være brudd på rettskrivning, som *innkorporere*.

Ord som forsvinner

Hver dag dukker nye ord opp – og forsvinner igjen. De er døgnfluer som tjener en hensikt der og da, men som så blir borte. Det finnes mange slike eksempler. *Hjerneflue* ble brukt av Johan Sebastian Welhaven (1807–73) om en 'fiks idé' (7). Ordet er i grunnen ganske godt, men kom ikke ordentlig i bruk. Et annet eksempel er *gaustadkandidat*. Da jeg hørte det første gang, trodde jeg det dreide seg om en lege som fikk sin spesialistutdanning ved Gaustad sykehus, men slik er det ikke. Det handler om en person som er 'moden for sinnssykeasylet' – synonymet er *gaustadgal* (8). Det er brukt av Arne Garborg (1851–1924) og noen få andre, men er nå borte. Både *hjerneflue* og *gaustadkandidat* er eksempler på rariteter som knapt finnes i moderne norske ordbøker (7). En variant av dette er faguttrykket *hapax legomenon*, som er ord som kan påvises bare ett sted i litteraturen (9).

Ord blir borte også fra medisinsk terminologi (10). De har tjent sin hensikt i kortere eller lengre tid, men så trenger vi dem ikke mer. Ord som *radesyke*, *sott*, *nervefeber* og *feberkrise* var viktige i sin tid, men ikke nå.

LITTERATUR

1. Fantom. I: Det norske akademis ordbok. <https://naob.no/ordbok/fantom> Lest 28.4.2020.
2. Fantomord. I: Stor norsk ordbok. <https://www.ordnett.no/search?search=fantomord&lang=no> Lest 28.4.2020.
3. Hem E. Smittsom speiling. Tidsskr Nor Legeforen 2010; 130: 1502. [CrossRef]
4. Språkrådet. Feil bruk av ord og uttrykk. <https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriverad/Feil-bruk-av-ord-og-uttrykk> Lest 28.4.2020.
5. Gundersen D. Fantomord. Tidsskrift for Norsk psykologforening 2012; 49: 80. https://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=163284&a=3 Lest 28.4.2020.
6. Hem E. Forholdsregler og smittevern. Tidsskr Nor Legeforen 1994; 114: 3356.
7. Senje AA. Fypike gjorde selbureis i røytemåned. Språknytt 2013; 41: 28-30. <https://www.sprakradet.no/Vi-og-vart/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/spraknytt-2013/Spraknytt-12013/Fypike-gjorde-selbureis-i-roytemaneden> Lest 28.4.2020.

8. Gaustadkandidat. I: Norsk riksmålsordbok.
<https://www.ordnett.no/search?search=gaustadkandidat&lang=no> Lest 23.7.2015.
 9. Hapax legomenon. I: Stor norsk ordbok. <https://www.ordnett.no/search?language=no&phrase=hapax%20legomenon> Lest 28.4.2020.
 10. Nylenna M. Ord og uttrykk som forsvinner. Tidsskr Nor Legeforen 2019; 139. doi: 10.4045/tidsskr.19.0007. [CrossRef]
-

Publisert: 15. juni 2020. Tidsskr Nor Legeforen. DOI: 10.4045/tidsskr.20.0385
Opphavsrett: © Tidsskriftet 2026 Lastet ned fra tidsskriftet.no 21. februar 2026.